

З цих протилежних точок зору виявляється достатньо аргументів *за* і *проти*, які потребують окремого дослідження самого поняття підприємницької діяльності, що виходить за межі цієї статті. До наведеного слід лише додати щодо нагальної необхідності внесення ясності в це питання з боку законодавця.

Надійшла до редколегії 15.03.99

*П. Жигалкін, чл.-кор. АПрН України,
В. Яричевський, доц. НЮА України*

Проблеми взаємодії інститутів трудового і фінансового права в реалізації конституційних прав людини

У Конституції України право на працю систематизоване з низкою прав людини, які, з одного боку, будучи безпосередньо пов'язані з трудовою діяльністю, виступають неподільно, а з іншого — являють собою комплекс прав людини, пов'язаний з її трудовою діяльністю шляхом не трудових, а деяких інших галузевих правовідносин. Проблеми вдосконалення всіх норм права, покликаних забезпечити людині належний рівень життя і реалізацію її прав в Україні, вирішуються як на загальнотеоретичному, так і на практичному рівні. Актуальність даних проблем зростає в умовах економічної кризи і хронічного невиконання державними органами обов'язків перед трудівниками щодо забезпечення їх основним джерелом доходів — заробітною платою.

З усього кола проблем у даній статті здійснена спроба розв'язати ті з них, що пов'язані з функціональними можливостями конкретних інститутів трудового і фінансового права, об'єднана спрямованість яких покликана сприяти реалізації конституційних прав людини.

Як відомо, однорідність трудового і фінансового права обумовлена природою майнових відносин, на основі яких вони об'єднані в національній системі законодавства (ст. 2 ЦК України). У системі інститутів трудового права найбільш наближеними до інститутів фінансового права є наступні: колективний договір;

трудоий договір; забезпечення зайнятості працівників, які звільняються; оплата праці, гарантії і компенсації; державне соціальне страхування та ін. Очевидними є зв'язки згаданих інститутів трудового права з такими інститутами фінансового права, як бюджетне право, податкове право, валютне право та банківське право. З одного боку, одержані в результаті трудової діяльності громадян доходи, прибуток, збори на соціальне страхування та інші джерела, створювані на основі праці, є першочерговими джерелами доходів фінансових фондів держави, відносини з якими регулюються нормами фінансового права. З іншого боку, видаткова частина державних фінансових ресурсів призначена в основному для задоволення потреб громадян. Отже, відносини, що регулюються фінансовим правом по спрямуванню цих коштів конкретним адресатам, трансформуються в трудових правовідносинах при одержанні заробітної плати, допомоги по державному соціальному страхуванню та інших виплат.

Фундаментальними основами поєднання функціональної спрямованості норм трудового і фінансового права, систематизованих у конкретних галузевих інститутах, є норми Конституції України, в яких відбиті принципи справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами (ст. 95), право кожної людини на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48), а також комплекс прав, установлений ст.ст. 43–50 Конституції.

Наскільки конституційні норми реалізовані в галузевому законодавстві, покликаному забезпечити оптимальність прав людини в трудових і фінансових правовідносинах, покаже порівняльний аналіз окремих норм галузевого права.

Конституційний принцип верховенства права (ст. 8) зобов'язує приймати закони та інші нормативно-правові акти виключно на підставі конституційних норм і відповідно до них. Норми ст. 95 Конституції запровадили бюджетну систему — єдину фінансову систему державних фондів, за допомогою яких повинні реалізуватися засади справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами. Її включено в предмет правового регулювання окремого інституту фінансового права — бюджетного права (Закон України «Про бюджетну систему України»).

Одночасно на рівні фінансових фондів господарюючих суб'єктів відбуваються формування та реалізація колективного

договору за участю трудового колективу, зокрема, у формуванні, розподілі та використанні прибутку підприємств, установ, організацій (ст. 13 КЗпП України).

Як впливає із норм ст. 18 Закону України «Про підприємства в Україні», на всіх підприємствах основним узагальнюючим показником фінансових результатів господарської діяльності є прибуток (доход). Порядок використання прибутку визначає власник (власники) підприємства або уповноважений ним орган згідно зі статутом підприємства та законодавством, бо передусім прибуток використовується на сплату податків і економічних санкцій (у ст. 15 Закону України «Про господарські товариства» до цього додані сплати процентів по кредитах банків та по облигаціях). У випадках, передбачених статутом підприємства, частина чистого прибутку може передаватися у власність членів або трудовому колективу підприємств. Порядок розподілу та використання цієї частини прибутку здійснюється радою або зборами (конференцією) трудового колективу.

Оскільки прибуток як одне з основних джерел формування доходної частини бюджетних фондів держави регламентується нормами таких інститутів фінансового права, як бюджетне і податкове право, а також інститутом колективного договору в системі трудового права, аналіз правових режимів формування та функціонування даної категорії покликаний показати дійсний стан реалізації конституційних принципів розподілу національного багатства між громадянами.

У нормах податкового права вилучення частини прибутку господарюючих суб'єктів передбачене не тільки Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств», а й іншими податковими законами, в яких об'єкт оподаткування так чи інакше охоплює весь валовий доход, тобто в тому числі й прибуток. При такому режимі правового регулювання податкових платежів більше половини прибутку має залишатися в розпорядженні господарюючих суб'єктів. 30%-й податок на прибуток дозволяє господарюючому суб'єкту залишати у своєму користуванні 70% прибутку. Ще 20% прибутку відраховуються на інші обов'язкові податкові внески. Отже, на 50% прибутку для власного користування мають право розраховувати господарюючий суб'єкт і трудовий колектив як суб'єкт самоврядування, коли б у податковому законодавстві поряд із податковими не стояли привіряні до них не-

податкові платежі (Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. «Про стягнення невнесених у строк податкових і неподаткових платежів»). До неподаткових платежів відносять: пеню за кожний день простроченого платежу до суми недоплаченого податкового внеску; фінансові санкції в одноразовому і дворазовому (донедавна був і п'ятиразовий) розмірі донарахованих сум податкових внесків + 10% штрафу по кожному виду недонарахованої суми податкових внесків.

Основним джерелом сплати неподаткових обов'язкових платежів є чистий прибуток, який залишається у господарюючого суб'єкта після сплати ним податкових внесків. Отже, якщо посадові особи підприємства помилилися в правильності обчислення всієї сукупності податкових внесків (чого важко уникнути в колізійних режимах податкового законодавства), то карається весь трудовий колектив, який не може реалізувати норми трудового законодавства, хоча й доклав усіх зусиль до одержання прибутку. Таким чином, норми податкового законодавства не тільки позбавляють господарюючих суб'єктів та трудові колективи єдиного джерела для реалізації інтересів трудівників і власників з метою регулювання виробничих, трудових та соціально-економічних відносин (ст. 10 КЗпП України), тобто основних трудових правовідносин, а й залишають їх потенційними боржниками держави, якщо чистого прибутку не вистачає для сплати неподаткових платежів.

На даному прикладі негативної взаємодії інститутів трудового і фінансового права не можна ставити крапку, бо ланцюгова реакція, викликана цією взаємодією, продовжує відбиватися на таких життєво важливих інститутах трудового права, як заробітна плата, державне соціальне страхування та ін.

Поява на розрахунковому рахунку господарюючого суб'єкта грошових надходжень за виконані ним роботи, надані товари або послуги не означає, що підприємство може виконати зобов'язання в трудових правовідносинах щодо заробітної плати та інших виплат. Нормами податкового законодавства встановлений по суті першочерговий порядок відрахування з отриманих фінансових коштів у доход держави. Практично навіть та частина валового доходу, яка містить показники валових витрат, у тому числі оплати праці, і має залишатися на підприємстві, може бути в основній своїй частині вилучена в доходну частину фінансової

системи держави без будь-яких гарантій її повернення з метою виконання майнових зобов'язань у трудових правовідносинах.

Позитивні напрямки реалізації конституційних принципів у взаємодії основних інститутів трудового і фінансового права висувають на перший план необхідність установа чітких критеріїв відмежування чистого прибутку господарюючих суб'єктів, здобутого в трудових правовідносинах, від джерел формування доходів державних фінансових фондів. Такий критерій, нехай і на початковий період, слід встановлювати хоча б в обсязі 30% від балансового прибутку господарюючого суб'єкта, але він повинен гарантовано залишатися в розпорядженні господарюючого суб'єкта і трудового колективу. Даний критерій має бути закріплений у нормах трудового і фінансового права. За цих умов можливо забезпечити реальні гарантії зацікавленого формування та виконання зобов'язань у трудових правовідносинах.

На шляху реалізації конституційних принципів у галузевому законодавстві попереду нелегка робота, однак перші кроки вже зроблені і в першу чергу вони виходять із теоретичних напрацювань у загальній теорії права та галузевих правових науках.

Очевидно, минула ейфорія навколо опрацювання проекту нового Цивільного кодексу України, яка піднімає даний галузевий акт на рівень другої конституції суспільства і, природно, відкидає в тінь процеси кодифікації інших, не тільки не менш важливих галузей, але, головне, без взаємодії з якими ні Основний Закон, ні інший галузевий акт неспроможні поставити Україну на шлях цивілізованого розвитку. Цивільний кодекс, яким би досконалим він не був, не захищає громадянина від посягань на його заробітну плату, не гарантує реалізації рішень трудових колективів щодо розподілу чистого прибутку. Із суті методу цивільно-правового регулювання майнових відносин випливає, що їх учасники не можуть бути захищені від проникнення в майнові об'єкти і права чужорідних публічно-правових відносин, урегульованих нормами, зокрема, фінансового права. Неподаткові платежі і податкова застава як інструменти фінансового права, що використовуються навіть у кредитно-розрахункових правовідносинах, роблять господарюючих суб'єктів безнадійними неплатниками у всіх приватноправових майнових відносинах, в тому числі у цивільних і трудових.

Не можна не погодитися з думкою вчених-цивілістів про те, що Цивільний кодекс не в змозі урегулювати всі майнові відноси-

ни: багато з них лишаються за його межами, однак цей факт не зменшує необхідності їх урегулювання на рівні законодавчих актів¹. Тому більш науковою і одночасно прагматичною є позиція, за якою Конституція України визнається фундаментом кодифікації усього масиву законодавства². Імпонує думка тих учених, які висловилися за збалансовані процеси формування національної системи законодавства, зважаючи на рівний потенціал норм приватного і публічного права в забезпеченні прав і свобод людини³.

Наука трудового і фінансового права у разі її практичного за-
требування у сполученні із загальною теорією і філософією права,
конституційним правом та іншими галузевими правовими наука-
ми спроможні надати конструктивні розробки для реалізації кон-
ституційних принципів і прав людини в Україні.

Надійшла до редколегії 18.05.99

¹ Див.: Підпригора О. Кодифікація законодавства України про авторське право і суміжні права (проблемні моменти) // Право України. 1999. № 3. С. 39, 40.

² Див.: Грошевий Ю. М. Конституція України і проблеми кодифікації кримінально-процесуального законодавства: Матер. наук.-практ. конф. «Теоретичні та практичні питання реалізації Конституції України». Х., 1998. С. 231.

³ Див.: Тацій В., Бурчак Ф. Завдання правової науки в світлі реалізації Конституції України // Вісник Академії правових наук України. 1997. № 1 (11).